

O'QUVCHILARDA KOMPETENSIYALARNI SHAKLLANTIRISHGA YO'NALTIRILGAN TA'LIM TEXNOLOGIYALARI

Bekmurodov Alisher Jonikulovich

GulDU "Sport turlari o'kitish metodikasi" kafedrası katta uqituvchisi

Annatatsiya

Ushbu maqolada o'quvchilarda kompetensiyalarni shakllantirishga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyalari haqida ko'rsatib o'tilgan. Unda kompetensiya uning turlari, tayanch kompetensiyalar, xususiy kompetensiyalar va ularning ta'lim jarayonidagi mazmun, mohiyati berilgan.

Annotation

This article describes the educational technologies aimed at the formation of competencies in students. It describes competence, its types, basic competences, special competences and their content and essence in the educational process.

Аннотация

В данной статье описаны образовательные технологии, направленные на формирование компетенций у учащихся. Описаны компетенции, их виды, базовые компетенции, специальные компетенции, их содержание и сущность в образовательном процессе.

Zamonaviy an'anaviy ta'lim tizimi jiddiy qayta qurishni talab qiladi, chunki zamonaviy sharoitda informatsion va doimiy xarakterini taqqoslaydi, shaxsiy sharoitda va jamiyatni shakllantiradi, uslubiy, tizimli, ijodiy fikrlash bilan ijodiy shaxsiyat kerak. Bolani ijodkor shaxsga aylantirish pedagogik jarayon texnologiyasiga bog'liq.¹

O'quvchilar kelgusida hayoti davomida shaxsiy, ijtimoiy, iqtisodiy va kasbiy munosabatlarga kirishishi, jamiyatda o'z o'rnini egallashi, mazkur jarayonda duch keladigan muammolarning echimini hal etishi, eng muhimi o'z sohasi, kasbi bo'yicha raqobatbardosh bo'lishi uchun zarur bo'lgan tayanch kompetensiyalarga ega bo'lishi lozim.

Ma'lumki, ta'lim-tarbiya jarayoni orqali o'quvchilarda tayanch kompetensiyalar, jumladan, kommunikativ, axborot bilan ishlay olish, shaxs sifatida o'z-o'zini rivojlantirish kompetensiyasi, ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyasi, umummadaniy kompetensiyalar, matematik savodxonlik, fan va texnika yangiliklaridan xabardor bo'lish hamda foydalanish kompetensiyalarini tarkib toptirish vazifasi yuklatilgan.

¹ Nuraliyeva Nargiza Bazarbayevna, Darslarda o'quvchilarning kreativ fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish. SCIENCE AND INNOVATION INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL VOLUME 1 ISSUE 8, UIF-2022: 8.2. 1424-bet.

Fikrlash rivojlanish jarayonlarini faollashtirish va tezlashtirish bo'yicha moslashtirilgan "Tezyutsion davolash muolajasi" pedagogika sohasida keng tarqaldi. Bu dunyoda o'qitishning yagona tizimi deyarli emas. Bu ijodkorlik usullari bo'yicha bolalar tomonidan o'zlashtirishning maqbul shakli tizimi bo'lgan ijodiy vazifalar tizimidir, chunki Bolalarning asosiy faoliyatining asosiy turi - bu o'yin, keyin barcha ijodiy vazifalar, shuningdek, muvaffaqiyatli ijodkorlik uchun ish olib boradigan ijodiy shaxsning sifatlari haqida umumlashtirilgan. Taqdim etilgan materialni ishda, yosh mutaxassislar ham, tajribaga ega bo'lish.²

Ta'lim-tarbiya jarayoniga kompetentsiyali yondashuv o'qitish maqsadlariga erishish uchun ta'lim mazmunini boyitish o'quv jarayonini innovatsion texnologiyalar asosida tashkil etish va natijalarini tahlil etishga imkon beradigan umumiy printsiplar yig'indisi sanaladi.

Kompetentsiya tarkib toptirish usullari va shaxs hayotidagi ahamiyatiga ko'ra darajalarga ajratiladi.

O'quvchi shaxsining umumiy rivojlanishiga zamin tayyorlaydigan kompetentsiyalar tayanch kompetentsiya, faqat o'quv fani orqali tarkib toptiriladigan kompetentsiyalar xususiy kompetentsiyalar deyiladi.

Adabiyotlar tahlili o'quvchilarda tarkib toptiriladigan kompetentsiyalar uch darajaga ajratilishini ko'rsatdi:

1. Tayanch kompetentsiyalar – o'quv rejasidan o'rin olgan barcha o'quv fanlari mazmuni va o'qitish jarayoni orqali tarkib toptiriladigan kompetentsiyalar sanaladi.

2. Umumiy (predmetli) kompetentsiyalar - o'quv rejadan o'rin olgan ijtimoiy-gumanitar, tabiiy-matematik va amaliy o'quv fanlarni o'qitishda o'zaro fanlararo bog'lanishlarni amalga oshirish orqali tarkib toptiriladigan kompetentsiyalar nazarda tutiladi.

3. Xususiy kompetentsiyalar – ta'lim-tarbiya jarayonida DTS bilan me'yorlangan bilim, ko'nikma va malakalar asosida tarkib toptiriladigan kompetentsiyalar hisoblanadi.

O'quvchining kompetentsiyasi – o'quvchilar egallagan bilim, ko'nikma va malakalarini kundalik hayotida duch keladigan amaliy va nazariy masalalarni echishda foydalanish va amaliyotda qo'llay olish qobiliyatidir.

O'quvchilarda yuqorida qayd etilgan tayanch kompetentsiyalarni tarkib toptirish maqsadida o'quv fani mazmunini tahlil, etishi, o'qitishning barcha shakllari: dars, darsdan tashqari ishlar, ekskursiyalar va guruhdan tashqari mashg'ulotlarda olib boriladigan ishlarni tizim va bir-biriga uzviy ravishda amalga oshirishni loyihalashi lozim.

² Nuraliyeva N. B. BOSHLANG'ICH TA'LIMDA TRIZ-TEKNIKASINI QO'LLANISHI | JOURNAL OF NEW CENTURY INNOVATIONS 1.Home / 2.Archives / 3.Vol. 7 No. 4 (2022): Journal of new century innovations | Volume-7 | 79-80-betlar.

Quyida fanlarni o'qitishda o'quvchilarda tayanch kompetentsiyalarni tarkib toptirish imkoniyatlari yuzasidan fikr yuritiladi.

O'qituvchilar kommunikativ kompetentsiyani tarkib toptirishni nazarda tutgan holda barcha darslarda o'quvchilarning kelgusida jamiyatda muloqotga kirishishi uchun zarur bo'ladigan og'zaki va yozma nutqni mukammal o'zlashtirishi, o'z fikrini aniq va tushunarli bayon etish, darslik va qo'shimcha adabiyotlardagi matn asosida mantiqiy ketma-ketlikda savollar tuzish, savollarga yozma va og'zaki javob yozish, o'z o'rtoqlari va ustozlar bilan muloqotda muomala madaniyati me'yorlariga amal qilish, kichik guruhlarda ishlash jarayonida guruh a'zolarining fikrini hurmat qilgan holda o'z fikrini bayon eta olish, jamoaviy hamkorlikda ishlay olish, o'zlashtirgan bilim, ko'nikma va malakalariga asoslangan holda o'z fikrini himoya qilish va ishontira olish, darslarda tashkil etiladigan o'quv bahslar va turli ziddiyatli vaziyatlarda o'z ehtiroslarini boshqarish, muammo va kelishmovchiliklarni hal etishda zarur bo'lgan qarorlarni qabul qila olish, o'z ona tili bilan bir qatorda horijiy tillarni o'zlashtirishiga zamin yaratishi lozim.

DTS bilan me'yorlangan quyidagi o'quv mehnati ko'nikmalari o'quvchilarda kommunikativ kompetentsiya tarkib toptirishga asos bo'ladi:

O'quv adabiyotlari bilan ishlash ko'nikmalari:

- O'quv adabiyotlarining kirish qismida berilgan ko'rsatmalarni bilish va qo'llash;

- Rang bilan ajratilgan iboralarni ajrata olish;
- O'quv adabiyotning mundarijasi asosida mo'ljal olish;
- Simvollar va tayanch signallarni bilish va foydalanish;
- Kolontitullardan foydalanishni bilish;
- Ko'rsatmalardan foydalana olish.

Matn ustida ishlash ko'nikmalari:

- O'qilgan matnga reja tuza olish;
- Matndan foydalanib savollarga javob topish;
- Matndan foydalanib ma'ruza yozish;
- Darslik matnidan foydalanib amaliy xarakterdagi topshiriqlarni bajara olish;
- Darslik matnidan foydalanib jadval, diagramma, sxemalar tuza olish;
- Darslik matnidan foydalanib tushuncha, qoidalarni topa olish;
- Ob'ektning tavsifini tuzish, xulosa yasash.

O'quvchilarda yuqorida qayd etilgan o'quv mehnati ko'nikmalarining tarkib toptirilishi uchun o'qitish jarayonida innovatsion texnologiyalardan foydalanish tavsiya etiladi.

Shuni qayd etish kerakki, o'quv mashg'ulotlarida didaktik o'yin texnologiyasining konferentsiya, matbuot konferentsiyasi, o'yin mashqlar, hamkorlikda o'qitish texnologiyasining kichik guruhlarda ishlash, komandada o'qitish,

“Arra” yoki “Zigzag”, “Birgalikda o’qiyimiz” metodlari, muammoli ta’lim texnologiyasini “Aqliy hujum”, “Keys-stadi” metodlaridan foydalanish orqali o’quvchilarda bilim, ko’nikma va malakalarni tarkib toptirish barobarida kommunikativ kompetentsiyalarni rivojlantirish imkoniyati mavjud.

O’quvchilarda kommunikativ kompetentsiyalarni rivojlantirishda turli kechalar va tanlovlar muhim ahamiyat kasb etadi.

O’qituvchi o’quvchilarda axborot bilan ishlash kompetentsiyasini tarkib toptirish maqsadida mavzuga oid o’quv va videofilmlardan foydalanishi, qo’shimcha adabiyotlar va internet saytlaridagi ma’lumotlarni saralashi, shu asosda o’quvchilarga referat, doklad va taqdimot materiallarini tayyorlash yuzasidan topshiriqlarni berish orqali ularning ilmiy dunyoqarashini kengaytirishi uchun dars, darsdan tashqari ishlar, ekskursiyalar va sinfdan tashqari mashg’ulotlardan samarali va o’z o’rnida foydalanishi zarur.

O’qituvchi to’garakning ish rejasini tuzishda o’quvchilarda axborot bilan ishlash kompetentsiyasini tarkib toptirish nazarda tutishi lozim.

O’qituvchi o’quvchilarning shaxs sifatida o’z-o’zini rivojlanti-rish kompetentsiyasini tarkib toptirish maqsadida o’quvchilarning mustaqil ishlari va ta’limiga e’tibor qaratishi, o’quvchilarning o’z-o’zini baholashi uchun mavzular bo’yicha standart va nostandart o’quv va test topshiriqlari bazasini yaratishi, uni kompyuter xotirasiga joylashtirib adaptiv test topshiriqlariga aylantirishi, shuningdek, o’quvchilar bilan o’tkaziladigan ma’naviyat daqiqalarida jismoniy, ma’naviy, ruhiy va intellektual kamolotga erishishga yo’naltirish talab etiladi.

Ta’lim-tarbiya jarayonida innovatsion texnologiyalar, jumladan, o’quvchi shaxsiga yo’naltirilgan texnologiyalardan foydalanish o’quvchilarning shaxs sifatida o’z-o’zini rivojlanti-rish kompetentsiyasini tarkib toptirish imkonini beradi.

Fanlarni o’qitish jarayonida o’quvchilarda ijtimoiy faol fuqarolik kompeten-tsiya-sini tarkib toptirishda turli darslar, darsdan tashqari ishlar, ekskursiyalar va guruhdan tashqari mashg’ulotlar muhim o’rin tutadi. Mazkur jarayonda o’quvchilarni tabiat va jamiyatda bo’layotgan voqea, hodisa va jarayonlar, mavzuga doir O’zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi moddalari bilan tanishtirish, aqliy, ma’naviy-axloqiy, iqtisodiy, huquqiy, jismoniy, mehnat tarbiyasiga e’tibor qaratish, muayyan kasbni mukammal egallash orqali Vatan ravnaqiga hissa qo’shish, jamiyat va oilasi manfaatlari uchun xizmat qilish, insonlarga mehr-muruvvat ko’rsatish, saxovatli bo’lishga undash zarur.

O’quvchilarda ijtimoiy faol fuqarolik kompeten-tsiya-sini tarkib toptirishda o’qitishning barcha shakllari: dars, darsdan tashqari ishlar, ekskursiyalar va guruhdan tashqari mashg’ulotlarda olib boriladigan ishlar muhim o’rin tutadi.

Tabiat muhofazasiga oid kechalar, ko'kalamzorlashtirish tadbirlari, taniqli yozuvchilar va olimlar bilan uchrashuvlar o'tkazish o'quvchilarda ijtimoiy faol fuqarolik kompetent-siya-sini tarkib toptirishga zamin tayyorlaydi.

O'quvchilarda umummadaniy kompetentsiyalarni tarkib toptirish uchun o'qituvchi fanlarni o'qitishda o'quvchi-yoshlar ongi va qalbiga milliy va umuminsoniy qadriyatlarni singdirish orqali o'zgalarning dunyoqarashi, diniy e'tiqodi, milliy va etnik hususiyatlari, an'ana va marosimlarini hurmat qilish, xalqning tarixiy, ma'naviy va madaniy merosini avaylab asrash, jamiyatda o'rnatilgan odob-axloq qoidalariga rioya qilish, orasta kiyinish, yurish – turishda madaniy me'yorlarga va sog'lom turmush tarziga amal qilish, aqliy, ma'naviy-axloqiy, iqtisodiy, huquqiy, jismoniy, mehnat tarbiyasi barobarida estetik tarbiyaga e'tibor qaratishi lozim.

O'quvchilar bilan o'tkaziladigan mavzuli kechalar, tadbirlar, uchrashuvlar, shanbaliklar o'quvchilarda umummadaniy kompetentsiyalarni tarkib toptirishda muhim rol o'ynaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'xati:

1. Sayidahmedov N. Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiya. – T.: Oliy pedagogika instituti, 2003.
2. Sulstonova G.A. Pedagogik mahorat. darslik– T.: Nizomiy nomidagi TDPU, 2005.
3. Nuraliyeva Nargiza Bazarbayevna, Darslarda o'quvchilarning kretiv fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish. Science and innovation international scientific journal volume 1 issue 8. Uif-2022: 8.2. 1424-bet
4. Nuraliyeva N. B. Boshlang'ich ta'limda triz-texnikasini qo'llanishi | journal of new century innovations 1.Home / 2.Archives / 3.Vol. 7 No. 4 (2022): Journal of new century innovations | Volume-7 |79-80-betlar.